

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΟΥ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗ

Ο Arthur Schopenhauer γεννήθηκε στις 22 Φεβρουαρίου 1788 στο Ντάντσιχ. Ο πατέρας του, ο Heinrich Floris Schopenhauer, ήταν πλούσιος έμπορος. Το 1793, όταν το Ντάντσιχ προσαρτήθηκε στην Πρωσία, λόγω των φιλελευθέρων αρχών του ο Heinrich εγκατέλειψε μαζί με την οικογένειά του την πατρίδα του, χάνοντας έτσι μεγάλο μέρος της περιουσίας του, και εγκαταστάθηκε στη Φρανκφούρτη.

Ο Arthur, μετά τη φοίτηση σε ιδιωτική σχολή, το 1803 ξεκίνησε ένα μακροχρόνιο μορφωτικό ταξίδι που τον έφερε στην Ολλανδία, την Αγγλία, τη Γαλλία, την Ελβετία και την Αυστρία. Το 1805 επέστρεψε στη Φρανκφούρτη, όπου, ακολουθώντας τη θέληση του πατέρα του, πήγε μαθητευόμενος σε μια εμπορική επιχείρηση. Τον ίδιο χρόνο πέθανε ο πατέρας του – όπως φημολογείται, έδωσε ο ίδιος τέλος στη ζωή του –, και στον γιο έμεινε μόνη κηδεμόνας η μητέρα του, της οποίας ο χαρακτήρας και η συμπεριφορά του δημιουργούσαν προβλήματα.

Όταν ενηλικιώθηκε, ο Schopenhauer έλαβε σημαντικό μερίδιο από την πατρική περιουσία και, οικονομικά ανεξάρτητος πλέον, άρχισε το 1809 στο Πανεπιστήμιο του Γκέτινγκεν τις σπουδές του στην ιατρική, τις οποίες όμως σύντομα εγκατέλειψε

για χάρη της φιλοσοφίας. Το 1813 έλαβε από το Πανεπιστήμιο της Ιένα τον διδακτορικό τίτλο στη φιλοσοφία.

Η μητέρα του, εγκατεστημένη μαζί με την κόρη της Adele στη Βαϊμάρη, διατηρούσε φιλολογικό σαλόνι στο οποίο σύκναζε και ο Goethe. Ο Goethe πρόσεξε εκεί τον νεαρό Schopenhauer, για τον οποίο προέβλεψε λαμπρό μέλλον. Ο Arthur από την πλευρά του θαύμαζε απεριόριστα τον Goethe. Τον 1814 ήρθε σε ρήξη με τη μητέρα του και έφυγε για τη Δρέσδη. Εκεί σύκναζε σε λογοτεχνικούς κύκλους και μελετούσε στην πλούσια βιβλιοθήκη της πόλης.

Το 1818 τυπώθηκε μια πρώτη εκδοχή του κύριου έργου του «Ο κόσμος ως βούληση και παράσταση». Έπειτα από ταξίδια σε διάφορες πόλεις της Ιταλίας και την πτώχευση της τράπεζας στην οποία είχε τοποθετήσει τα λεφτά του, κυρίως για να αντεπεξέλθει οικονομικά, υπέβαλε υποψηφιότητα για μια έδρα φιλοσοφίας στο νέο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου – που είχε ιδρυθεί πριν από λίγα χρόνια με πρωτοβουλία του Wilhelm von Humboldt –, την οποία και κατέλαβε. Όμως, παρ' όλο που ο αναγνωρισμένος συγγραφέας Jean Paul είχε εκφραστεί με ενθουσιασμό για το έργο του Schopenhauer, οι ιδέες του δεν έβρισκαν ακόμα απήχηση.

Το 1831 εξαιτίας της επιδημίας χολέρας εγκατέλειψε το Βερολίνο και εγκαταστάθηκε μόνιμα στη Φρανκφούρτη. Το 1844 ολοκλήρωσε το δεύτερο μέρος του έργου του «Ο κόσμος ως βούληση και παράσταση», το οποίο συμπληρωμένο και επεξεργασμένο κυκλοφόρησε σε δεύτερη έκδοση. Το έργο Πάρεργα και παραλειπόμενα, απόσταγμα κατά κάποιον τρόπο όλων των προηγούμενων έργων του, ήταν το τελευταίο έργο του φιλοσόφου, γραμμένο το 1851.

Γενικά για τη φιλοσοφία του γράφει ο ίδιος στο έργο Πάρεργα και παραλειπόμενα: «Δύσκολα μπορεί να συναντήσει κάποιος ένα τόσο απλό και από τόσο λίγα στοιχεία συντεθειμένο φιλοσοφικό σύστημα όπως είναι το δικό μου. Γι' αυτό και μπορεί να επισκοπηθεί και να σννοψιστεί εύκολα με μια ματιά. Η απλότητά του τελικά απορρέει από την πλήρη ενότητα και συμφωνία των βασικών του σκέψεων και αποτελεί εξάλλον και ένα ευνοϊκό σημάδι για την αλήθεια του, η οποία είναι συγγενής της απλότητας: "Απλοῦς ὁ μῦθος τῆς ἀληθείας ἔφν" (είναι απλός ο λόγος της αλήθειας. Ευριπίδης, Φοίνισσαι). Το σύστημά μου θα μπορούσε να το χαρακτηρίσει κάποιος εμπειρικό δογματισμό, γιατί οι αρχές του είναι μεν δογματικές, δεν υπερβαίνουν όμως τον κόσμο που είναι δεδομένος στην εμπειρία, παρά απλώς εξηγούν τι είναι αυτός, παρουσιάζοντάς τον μέχρι τα τελευταία του συστατικά. Ο παλαιός δογματισμός δηλαδή, που αποδυναμώθηκε από τον Kant, είναι υπερβατικός, γιατί υπερβαίνει τον κόσμο, για να τον εξηγήσει μέσα από κάτι άλλο· τον παρουσιάζει ως συνέπεια μιας αιτίας την οποία εξάγει από την ύπαρξη του κόσμου. Αντίθετα, η φιλοσοφία μου ξεκινά με την αρχή ότι αιτίες και συνέπειες υπάρχουν μόνο μέσα στον κόσμο, και με την προϋπόθεση της ύπαρξής του, και το θεώρημα για την αιτία στις τέσσερις εμφανίσεις της δίνει μόνο τη γενική μορφή της νόησης, η οποία νόηση και μόνο αυτή είναι ο αληθινός τόπος στον οποίο υπάρχει ο αντικειμενικός κόσμος».

Στο κείμενο «Μεταφυσική της ερωτικής σχέσης» ο Schopenhauer εκθέτει την άποψη ότι το ερωτικό πάθος είναι μια «τρέλα» που προκαλείται από το γένος στα άτομα, με σκοπό την απόκτηση ενός συγκεκριμένου απογόνου, ο οποίος θα βρίσκεται κατά το δυνατόν κοντά στον καθαρό τύπο του γένους. Οι ερω-

τευμένοι φαντάζονται πως ενεργούν για τη δική τους ευτυχία, όμως είναι όργανα των σκοπών του γένους. Κατά κανόνα το ερωτικό πάθος δε συνοδεύεται από πιο κοντινή γνωριμία, συμφωνία χαρακτήρων και συνταίριασμα των ιδιαιτεροτήτων των ατόμων. Μετά την ικανοποίηση του πάθους η «τρέλα» εξαφανίζεται και το ερωτικό πάθος σβήνει, γιατί το γένος εκπλήρωσε τους σκοπούς του, και οι ερωτευμένοι απορούν που μένουν με άδεια χέρια. Στην περίπτωση αυτή ο Schopenhauer τους συμβουλεύει να προσπαθήσουν να τα βρουν, για να ζήσουν όσο το δυνατόν πιο καλά. Υπάρχει όμως και η πιο σπάνια περίπτωση, όταν η ιδιοσυστασία δύο ερωτευμένων είναι τέτοια, ώστε ο ένας να συμπληρώνει τον άλλο, και μετά το σβήσιμο του ερωτικού πάθους δημιουργείται πραγματική φιλία, η οποία μπορεί να τους οδηγήσει σε ψυχική αρμονία.

Το 1821 ο Schopenhauer, σε ηλικία τριάντα τριών χρονών, ερωτεύτηκε τη δεκαεννιάχρονη τραγουδίστρια της όπερας Caroline Medon, με την οποία είχε σχέση μερικά χρόνια, όμως απέρριψε το γάμο. Σε ηλικία σαράντα τριών χρονών ενδιαφέρθηκε για τη δεκαεπτάχρονη Flora Weiss, η οποία όμως δεν ανταποκρίθηκε στο ενδιαφέρον του κατά πολύ μεγαλύτερου θαυμαστή της.

Στο κείμενο «Η μηδαμινότητα και η δυστυχία της ζωής» ο Schopenhauer εξετάζει τις διάφορες καταστάσεις στη ζωή ενός ανθρώπου που συνθέτουν ένα φάσμα από δεινά, ατυχίες και αποτυχίες. Πάντα σε σχέση με την ασταμάτητη παρώθηση της ακόρεστης «βούλησης για ζωή», αμφιβάλλει για τη δυνατότητα ευτυχίας και του πιο καλότυχου, λέγοντας χαρακτηριστικά ότι η πιο ευτυχισμένη στιγμή του ευτυχισμένου είναι όταν αποκοιμάται, όπως και η πιο δυστυχισμένη στιγμή του δυστυχισμένου είναι όταν ξυπνάει. Συνοδεύει εξάλλον τις απόψεις του και με

πληθώρα σχετικών αποσπασμάτων από αρχαίους και νεότερους φιλοσόφους και συγγραφείς.

Στο κείμενο «Η πρακτική χρήση της λογικής και ο στωικισμός» εξετάζει τη δυνατότητα της πρακτικής χρήσης της λογικής, με δεδομένη την πραγματικότητα του εξωτερικού κόσμου. Τη δυνατότητα αυτή τη δίνει στον άνθρωπο η νόηση, χάρη σε αυτήν μπορεί να κρατήσει κάποια απόσταση από τα πράγματα και η νόηση του επιτρέπει να κρίνει τη σπουδαιότητά τους. Με αυτή την κρίση, από τη μια μεριά, και με τη βασική επήνωση, από την άλλη, ότι ο άνθρωπος είναι πλάσμα το οποίο κάθε ώρα και στιγμή είναι εκτεθειμένο στις μικρές και τις μεγάλες ατυχίες και στα ατυχήματα της ζωής, μπορεί κάποιος, κάνοντας χρήση της πρακτικής λογικής, να ανασυνθέσει την καταρχήν κεραττισμένη αντίληψη της δεδομένης πραγματικότητας στην αντικειμενικά υπαρκτή πραγματικότητα, βλέποντας την «ολότητα» της ζωής, την οποία θα αντιμετωπίσει σύμφωνα με τη φράση του Αριστοτέλη «ὁ φρόνιμος τὸ ἄλυπον δῶκει, οὐ τὸ ἡδύ» (ο φρόνιμος επιζητεί την απουσία πόνου, όχι την απόλαυση) και του Χρυσίππου «ἡ φρόνησις οὐχ ἕτερόν ἐστι τῆς εὐδαιμονίας κατ' αὐτὸν ἀλλ' εὐδαιμονία» (η φρόνηση δεν είναι κάτι διαφορετικό από την ευδαιμονία, αλλά ευδαιμονία).

Ο Schopenhauer παραθέτει πολλά αποσπάσματα από αρχαίους φιλοσόφους και βλέπει στην «αταραξία» των στωικών και των κυνικών μια στάση απέναντι στα κτυπήματα της μοίρας, τη συντομία της ζωής, την κενότητα των απολαύσεων και το φευγαλέο της ευτυχίας.

Στο κείμενο «Η θεωρία του γέλιου» ο Schopenhauer, αφού παραθέτει τις ανολοκλήρωτες προσπάθειες παλιότερων φιλοσόφων για την ερμηνεία του φαινομένου του γέλιου, διατυπώνει τις

δικές του σκέψεις. Σύμφωνα με αυτές το γέλιο πηγάζει από την απρόσμενη αντίθεση και σύγκρουση ενός φαινομένου, ενός συμβάντος, και της ανομοιογενούς με αυτό έννοιας με την οποία το συλλαμβάνουμε. Παράδειγμα: Σε ένα γαλλικό θέατρο μια ομάδα θεατών ζήτησε να παιχτεί στο διάλειμμα ο εθνικός ύμνος. Ένας υπεύθυνος του θεάτρου βγήκε στη σκηνή και είπε ότι δεν επιτρέπεται να συμβεί κάτι το οποίο δεν περιλαμβάνεται στον κατάλογο, οπότε ένας θεατής φώναξε δυνατά: «Εσύ περιλαμβάνεσαι στον κατάλογο;» Και το θέατρο ξέσπασε σε γέλια.

Όσο πιο απρόσμενη και ανομοιογενής είναι η σύγκρουση του φαινομένου με την έννοια με την οποία το συλλαμβάνουμε, τόσο πιο έντονο θα είναι το γέλιο που προκαλείται. Το ξαλάφρωμα, εξάλλου, και την απελευθερωτική ενέργεια που χαρίζει το γέλιο ο Schopenhauer τα αποδίδει στη στιγμιαία «νίκη» του φαινομένου επί των εννοιών και της νόησης, που στην καθημερινότητα είναι συνδεδεμένες με έγνοιες, ενδοιασμούς και ανασφάλειες, οι οποίες για μια στιγμή εξαφανίζονται.

Στο κύριο έργο του «Ο κόσμος ως βούληση και παράσταση» ο Schopenhauer εκθέτει την άποψη ότι εξωτερικός κόσμος ανεξάρτητος από την αντίληψη δεν υπάρχει. Ο κόσμος των φαινομένων υπάρχει μόνο στο μέτρο που γίνεται αντιληπτός και βρίσκεται στην ανθρώπινη συνείδηση, δηλαδή σαν παράσταση. Στο κείμενο «Το ιδανικό και το πραγματικό» επανέρχεται αναλυτικά στο θέμα. Σε αντίθεση με τον Kant, που θεωρούσε ότι το «πράγμα καθαντό» βρίσκεται πέρα από κάθε εμπειρία και γι' αυτό δεν μπορεί να γίνει αντιληπτό, ο Schopenhauer είχε την άποψη ότι το πράγμα καθαντό δεν μπορεί να γίνει αντιληπτό, μπορεί όμως να βιωθεί. Μέσα από αυτοπαρατήρηση μπορούμε να δούμε και να βιώσουμε αυτό που είμαστε τελικά. Μέσα μας

αναγνωρίζουμε τη βούληση η οποία είναι το «πράγμα καθαντό». Αυτή δεν αποτελεί μόνο την κινητήρια δύναμη για κάθε ενέργεια και πράξη του ανθρώπου και του ζώου, παρά είναι η ίδια η χωρίς λόγο και σκοπό αιτία που βρίσκεται πίσω από τους φυσικούς νόμους. Ο κόσμος τελικά είναι τυφλή, άλογη βούληση. Όμως ο κόσμος δεν είναι μόνο βούληση, αλλά μέσα από την εξατομίκευση της μιας βούλησης εμφανίζεται στον καθένα και ως παράσταση. «Ο κόσμος είναι η παράστασή μου»: αυτή είναι η κύρια θέση της φιλοσοφίας του. Δηλαδή, ότι εμφανίζεται σ' εμάς ως κόσμος υπάρχει μόνο για εμάς, όχι καθαντό. Για τον Schopenhauer δεν υπάρχει αντικείμενο χωρίς υποκείμενο. Ο κόσμος ιδωμένος ως παράσταση αποτελείται από υποκείμενα και αντικείμενα τα οποία, αν και σε αμοιβαία σχέση, είναι τελείως διαφορετικά και τελικά και τα δύο δεν είναι παρά εμφανίσεις της μιας βούλησης. Στη βάση του κόσμου των παραστάσεων βρίσκεται η βούληση σαν τυφλή, χωρίς αιτία και σκοπό ώθηση, ορμή. Η βούληση δε βρίσκεται μόνο πίσω από*

* Στο κείμενό του «Μερικές παρατηρήσεις για τη φιλοσοφία μου» αναφέρεται στην έννοια της βούλησης στο θεϊσμό και τον πανθεισμό. «Κατά το θεϊσμό ο κόσμος προήλθε από μια βούληση η οποία έθεσε σε τροχιά τους πλανήτες και δημιούργησε στην επιφάνειά τους τη φύση [...], μόνο που κατά παιδίαστικό τρόπο ο θεϊσμός μετέθεσε αυτή τη βούληση προς τα έξω, έτσι που να μπορεί μόνο έμμεσα να αναγνωριστεί, μέσα από την ενέργειά της επί των πραγμάτων [...], ενώ σ' εμένα η βούληση ενεργεί μέσα στα πράγματα τα οποία δεν είναι τελικά τίποτα άλλο παρά εμφανίσεις αυτής της βούλησης, η ίδια η βούληση μορφοποιημένη. [...] Ο πανθεισμός ονομάζει τη βούληση που ενεργεί στα πράγματα θεό, κάτι με το οποίο έχω ασχοληθεί επανειλημμένα και το έχω επικρίνει. [...] Εγώ την ονομάζω βούληση για ζωή, γιατί αυτό εκφράζει το τελικά προσιτό στην αντίληψη».

τις ενέργειες των ανθρώπων, αλλά περιλαμβάνει ολόκληρη την πραγματικότητα, την οργανική και την ανόργανη φύση. Στον κόσμο των φαινομένων εμφανίζεται με τη μορφή της βούλησης για ζωή και αναπαραγωγή.

Για τον Schopenhauer η ελευθερία της βούλησης είναι περιορισμένη – «ο άνθρωπος μπορεί να κάνει ό,τι θέλει, αλλά δεν μπορεί να θέλει ό,τι θέλει», γιατί το τι θέλει εξαρτάται από τον προκαθορισμένο χαρακτήρα του. Στα πειραματικά ευρήματα των ερευνητών της λειτουργίας του εγκεφάλου – τα οποία τα τελευταία χρόνια συζητιούνται πολύ, αλλά και αμφισβητούνται – θα μπορούσε ίσως να εντοπίσει κάποιος ομοιότητες με ορισμένα σημεία των απόψεων του Schopenhauer για τη βούληση και το προκαθορισμένο και αμετάβλητο του χαρακτήρα. Σύμφωνα με αυτά, για παράδειγμα, η βούληση δεν προηγείται, αλλά έπεται μιας ενέργειας. Πρώτα δηλαδή τίθεται στον εγκέφαλο σε κίνηση η διαδικασία για την εκτέλεση μιας πράξης και κατόπιν, σε δέκατα του δευτερολέπτου, δημιουργείται η συνείδηση της βούλησης σχετικά με αυτή την πράξη.

Ο Schopenhauer υποστηρίζει ότι ο κόσμος σαν προϊόν της τυφλής, άλογης βούλησης είναι κακός. Κάτι που δε θα έπρεπε να υπάρχει, μια ενοχή. Ένας πιο κακός κόσμος δε θα μπορούσε καν να υπάρχει. «Αυτός ο κόσμος είναι λοιπόν έτσι φτιαγμένος, όπως θα έπρεπε να είναι, για να μπορεί ίσα ίσα να υπάρχει. Όμως αν ήταν λίγο χειρότερος, δε θα μπορούσε να υπάρχει». Η αδιάκοπη ορμητική βούληση δεν ικανοποιείται οριστικά με τίποτα. Κάθε ικανοποίηση είναι η αρχή για μια νέα ώθηση, ένα νέο πάσχισμα που εμποδίζεται, που αγωνίζεται και δημιουργεί πόνο. Στον άνθρωπο όμως, που είναι η ύψιστη μορφή της εμφάνισης της βούλησης στον κόσμο των φαινομένων, έχει δοθεί η δυνατότητα

να καταργεί για τον εαυτό του τη βούληση και τον πόνο και έτσι να έρχεται σε μια κατάσταση ατομικής υπέρβασης, ένα είδος νιρβάνα. Στην απόλαυση της τέχνης, και ιδιαίτερα της μουσικής, ο άνθρωπος δε «θέλει» πλέον, παρά βρίσκεται σε κατάσταση καθαρής ενατένισης.

Η ηθική που εκπροσωπεί ο Schopenhauer είναι η ηθική της «συμπόνιας», της συναίσθησης του πόνου του άλλου. Συνώνυμο της συμπόνιας είναι η «αγάπη». Ο μόνος λόγος για να μην είναι κάποιος ιδιοτελής είναι η αναγνώριση του εαυτού του στον άλλο. Έτσι ο σπρωγμένος από την τυφλή βούληση άνθρωπος διαπιστώνει ότι και σε όλα τα άλλα ζωντανά πλάσματα κατοικεί η ίδια τυφλή βούληση που τους δημιουργεί πόνο. Μέσα από τη συμπόνια ξεπερνιέται ο εγωισμός. Από αυτά προκύπτει μια διαφορετική ηθική «προστακτική» από εκείνη του Kant. Στον Schopenhauer η αρχή κάθε ηθικής είναι: «Μην πληγώσεις κανέναν, κυρίως να τους βοηθάς όλους στο μέτρο που μπορείς».

Η ηθική του Schopenhauer περιλαμβάνει και την προστασία των ζώων: «Η συμπόνια προς τα ζώα βρίσκεται σε τέτοια σχέση με την καλοσύνη του χαρακτήρα, που κάποιος μπορεί να ισχυριστεί με βεβαιότητα ότι όποιος είναι βάνανσος απέναντι στα ζώα δεν μπορεί να είναι καλός άνθρωπος».

Ο Nietzsche είχε επηρεαστεί αρχικά από τον Schopenhauer, αργότερα όμως διαφοροποιήθηκε, κυρίως μεταστρέφοντας τον πεσιμισμό του Schopenhauer σε μια ζωική αισιοδοξία. Στους θαυμαστές του συγκαταλέγονταν οι Λέων Τολστόι, Richard Wagner, Samuel Beckett, Albert Einstein, Thomas Mann, Herman Hesse και Wilhelm Busch. Μαζί με τον Goethe ανήκει στους ανανεωτές της γερμανικής γλώσσας.

Στο τέλος του Αυγούστου του 1869 ο Τολστόι γράφει: «Ξέρε-

τε τι σήμαινε για μένα αυτό το καλοκαίρι; Αδιάκοπο ενθουσιασμό για τον Schopenhauer και μια σειρά πνευματικών απολαύσεων που δεν τις είχα ζήσει μέχρι τότε... Δεν ξέρω αν κάποτε θα αλλάξω γνώμη, τώρα πάντως είμαι πεπεισμένος ότι ο Schopenhauer είναι ο πιο μεγαλοφυής απ' όλους τους ανθρώπους... Όταν τον διαβάζω, δεν μπορώ να καταλάβω πώς μπόρεσε το όνομά του να μείνει άγνωστο. Το πολύ πολύ μια εξήγηση υπάρχει, εκείνη ακριβώς που τόσο συχνά επαναλαμβάνει ο ίδιος, ότι δηλαδή σε αυτό τον κόσμο σχεδόν μόνο ηλίθιοι υπάρχουν».

Κάποτε ο Schopenhauer είχε πει: «Εγώ θα φτιάσω τα ενενήντα. Μου το λένε ο καλός μου ύπνος και το γερό μυϊκό μου σύστημα. Ο θάνατος στα ογδόντα έχει ακόμα κάτι βίαιο, στα ενενήντα είναι ήπιος». Τον Σεπτέμβριο του 1860 προσβλήθηκε από πνευμονία και πέθανε εβδομήντα δύο ετών στη Φρανκφούρτη. Η «τυφλή βούληση» που διέπει τον κόσμο δεν έλαβε βέβαια υπόψη της τις προθέσεις και τις επιθυμίες του.

Ξ. Α.

ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗ ΤΗΣ ΕΡΩΤΙΚΗΣ ΣΧΕΣΗΣ

Σοφοί μου, εσείς οι τόσο μορφωμένοι,
Που 'χετε μελετήσει και ξέρετε πολλά,
Πώς, πού και πότε είναι ζευγαρωμένοι,
Γιατί αγαπιούνται και δίνουνε φιλιά;
Σοφοί μου, εσείς οι τόσο μορφωμένοι,
Το σκέφτομαι και άκρη να βρω δεν μπορώ,
Πώς, πού και πότε αυτό συμβαίνει,
Πέστε μου, γιατί το έπαθα κι εγώ;

Bürger, *Schön Suschen*

Αυτό το κεφάλαιο είναι το τελευταίο από τέσσερα κεφάλαια, τα οποία εξαιτίας των ποικίλων σχέσεων μεταξύ τους αποτελούν μια μικρή ολότητα μέσα στο έργο. Τις σχέσεις αυτές ο προσεκτικός αναγνώστης θα τις διαπιστώσει μόνος του· έτσι δεν είναι ανάγκη να διακόπτω τη ροή του κειμένου για να τις επισημαίνω.

Τους ποιητές έχουμε συνηθίσει να τους βλέπουμε να ασχολούνται κατά κύριο λόγο με την περιγραφή της ερωτικής σχέσης των δύο φύλων. Αυτή αποτελεί κατά κανόνα το κύριο θέμα όλων των δραματικών έργων, των τραγικών όπως και των κωμικών, των ρομαντικών όπως και των κλασικών, των ινδικών όπως και των ευρωπαϊκών. Αντίστοιχα αυτή αποτελεί το υλικό του μεγαλύτερου μέρους της λυρι-

κής ποιήσης αλλά και της επικής· προπάντων αν προσθέσουμε σε αυτές και την πληθώρα των μυθιστορημάτων που εδώ και αιώνες ξεφυτρώνουν κάθε χρόνο σε όλες τις πολιτισμένες χώρες της Ευρώπης όπως τα μανιτάρια από το έδαφος. Όλα αυτά τα έργα με βάση το κύριο περιεχόμενό τους δεν είναι τίποτα άλλο παρά πολύπλευρες, σύντομες ή λεπτομερειακές περιγραφές του πάθους για το οποίο μιλάμε. Επίσης οι πιο επιτυχημένες από αυτές, όπως, για παράδειγμα, *Ο Ρωμαίος και η Ιουλιέτα*, η *Νέα Ελοΐζα** και ο *Βέρθερος*, έχουν αποκτήσει αθάνατη δόξα. Αν πάντως ο La Rochefoucauld θεωρεί ότι με την παθιασμένη αγάπη συμβαίνει ό,τι και με τα φαντάσματα – όλοι μιλούσαν για αυτά, αλλά κανένας δεν τα είχε δει –, και επίσης ο Lichtenberg** στο κείμενό του *Über die Macht der Liebe* (Η δύναμη της αγάπης) αμφισβητεί την πραγματικότητα και τη φυσικότητα εκείνου του πάθους, αυτό λοιπόν αποτελεί μεγάλη πλάνη. Γιατί είναι αδύνατον κάτι ξένο και αντίθετο προς την ανθρώπινη φύση, δηλαδή ένα απλώς στον αέρα πιασμένο στοιχείο, να απασχολεί τόσο ακούραστα όλες τις εποχές τις ποιητικές μεγαλοφυΐες, και τα έργα τους να γίνονται δεκτά

* Πρόκειται για το έργο του Jean-Jacques Rousseau *La Nouvelle Héloïse*. (Σ.τ.Μ.)

** Georg Christoph Lichtenberg, 1742-1799. Γερμανός φιλόσοφος, καθηγητής της πειραματικής φυσικής και αστρονομίας, εκπρόσωπος του Διαφωτισμού και ιδρυτής του γερμανικού αφοριστικού λόγου: «Ο Αμερικανός που ανακάλυψε τον Κολόμβο έκανε μια ολέθρια ανακάλυψη». «Όποιος δεν καταλαβαίνει τίποτα άλλο πέρα από τη χημεία, δεν την καταλαβαίνει ούτε αυτή σωστά». «Αν συγκρουστούν ένα βιβλίο και ένα κεφάλι και βγει ένας κούφιος ήχος, θα είναι οπωσδήποτε από το βιβλίο;» (Σ.τ.Μ.)

από την ανθρωπότητα με αναλλοίωτο ενδιαφέρον· γιατί τίποτα ωραίο δεν μπορεί να υπάρξει στην τέχνη αν δεν έχει αλήθεια:

Μόνο η αλήθεια είναι ωραία· μόνο αυτή είναι αξιαγάπητη.

Boileau, *Epîtres*, 9, 23

Πάντως επιβεβαιώνει και η εμπειρία, αν και όχι η καθημερινή, ότι αυτό το οποίο κατά κανόνα εμφανίζεται μόνο σαν ζωηρή, όμως όχι μη ελεγχόμενη τάση, κάτω από ορισμένες συνθήκες μπορεί να πάρει το μέγεθος πάθους που υπερβαίνει σε σφοδρότητα κάθε άλλο και στη συνέχεια παραμερίζει όλες τις επιφυλάξεις, ξεπερνά όλα τα εμπόδια με απίστευτη δύναμη και αντοχή, έτσι που για την ικανοποίησή του να παίζεται απερίσκεπτα η ζωή και, μάλιστα, αν τελικά μείνει ανεκπλήρωτο, να πληρώνεται και με τη ζωή. Ο Βέρθερος και ο Τζιάκοπο Όρτις (*Ultime lettere di Jacopo Ortis* του Ugo Foscolo)* δε βρίσκονται μόνο στα μυθιστορήματα· κάθε χρόνο η Ευρώπη έχει να μας παρουσιάσει τουλάχιστον μισή ντουζίνα: «Sed ignotis perierunt mortibus illi» (όμως για το θάνατό τους δε μαθεύτηκε τίποτα, Οράτιος). Γιατί τα βάσανά τους δε βρίσκουν άλλους χρονικογράφους πέρα από τους γραφείς των επίσημων πρωτοκόλλων και τους συντάκτες των ειδήσεων στις εφημερίδες. Όμως οι αναγνώστες των αστυνομικών δελτίων στις αγγλικές και γαλλικές εφημερίδες μπορούν να επιβεβαιώσουν αυτά τα στοιχεία. Ακό-

* Φώσκολος, Ούγος, *Οι τελευταίες επιστολές του Τζιάκοπο Όρτις*, μτφρ. Έ. Καλλιφατίδη, Ιδεόγραμμα, Αθήνα 1998. (Σ.τ.Ε.)

μα μεγαλύτερος είναι ο αριθμός εκείνων που το ίδιο πάθος τούς οδηγεί στο φρενοκομείο. Τελικά κάθε χρόνο συμβαίνει η μια ή η άλλη περίπτωση αυτοκτονίας ενός ερωτευμένου ζευγαριού που εμποδίζεται από εξωτερικές συνθήκες· αυτό για εμένα πάντως είναι ανεξήγητο, πώς αυτοί που είναι βέβαιοι για την αμοιβαία αγάπη τους και στην απόλαυσή της προσδοκούν την ύψιστη ευδαιμονία δεν προτιμούν, προχωρώντας στα πιο ακραία βήματα, να αντιμετωπίσουν όλες τις αντίξοες καταστάσεις και να υπομείνουν κάθε δυσκολία, παρά μαζί με τη ζωή παραιτούνται από μια ευτυχία, πέρα από την οποία δεν μπορούν να φανταστούν καμία μεγαλύτερη. Όσον αφορά όμως τις κατώτερες βαθμίδες και τα απλά φτερουγίσματα εκείνου του πάθους, αυτά τα βλέπει κανείς καθημερινά, όσο δεν έχει γεράσει, και συνήθως και στην ίδια του την καρδιά.

Σύμφωνα λοιπόν με αυτά που θυμίσαμε εδώ, δεν μπορεί να αμφιβάλλει κανείς ούτε για την πραγματικότητα ούτε για τη σημαντικότητα του πράγματος και, επομένως, αντί να απορεί που αυτό το μόνιμο θέμα όλων των ποιητών απασχολεί μια φορά και έναν φιλόσοφο, θα έπρεπε να απορήσει που κάτι το οποίο παίζει τόσο σημαντικό ρόλο στην ανθρώπινη ζωή οι φιλόσοφοι μέχρι τώρα το έχουν σχεδόν αγνοήσει και παραμένει ανεπεξέργαστο υλικό. Εκείνος που πιο πολύ έχει ασχοληθεί με το θέμα είναι ο Πλάτων, κυρίως στο *Συμπόσιο* και στον *Φαίδρο*. Όμως ό,τι αναφέρει σχετικά βρίσκεται στο χώρο των μύθων, της φανταστικής διήγησης και των αστεϊσμών και αφορά στο μεγαλύτερο μέρος του μόνο τον έρωτα προς τους εφήβους. Τα λίγα που λέει για το θέμα ο Rousseau στο *Discours sur l'inégalité* είναι λανθα-

σμένα και ανεπαρκή. Η εξέταση του αντικειμένου από τον Kant στο τρίτο κεφάλαιο του δοκιμίου *Über das Gefühl des Schönen und Erhabenen** είναι πολύ επιφανειακή και χωρίς γνώση του θέματος, γι' αυτό και εν μέρει δεν είναι σωστή. Τέλος, την εξέταση του ζητήματος από τον Platner στο *Anthropologie* θα τη βρουν όλοι επιφανειακή και ρηχή. Αντίθετα, για λόγους τέρψης αξίζει να αναφερθεί ο ορισμός του Spinoza εξαιτίας της υπέρμετρης αφέλειάς του: «Ο έρωτας είναι ένα γαργαλητό που προκαλείται από την παράσταση μιας εξωτερικής αιτίας» (*Ηθική*). Επομένως δεν έχω να αντικρουσώ ή να χρησιμοποιήσω κανέναν προηγηθέντα συγγραφέα· το θέμα μου εμφανίστηκε αντικειμενικά και συνδέθηκε από μόνο του με τη συνοχή της κοσμοθεωρίας μου. Εξάλλου πρέπει να προσδοκώ τη μικρότερη επιδοκιμασία από εκείνους που διακατέχονται ακριβώς από αυτό το πάθος και επομένως προσπαθούν να εκφράσουν τα συναισθήματα που τους πλημμυρίζουν με τις πιο εκλεπτυσμένες και αιθέρειες εικόνες. Σε αυτούς οι απόψεις μου θα φανούν πολύ φυσικές και υλικές· όσο μεταφυσικές αλλά και υπερβατικές και αν είναι στην πραγματικότητα. Ας σκεφτούν προς το παρόν ότι το αντικείμενο το οποίο σήμερα τους εμπνέει ωδές και σονέτα, αν είχε γεννηθεί δεκαοχτώ χρόνια νωρίτερα, δε θα τους αποσπούσε καν ένα βλέμμα.

Γιατί η κατάσταση του να νιώθεις ερωτευμένος, όσο αιθέρια κι αν παρουσιάζεται, έχει τη ρίζα της στο γενετήσιο ένστικτο, και μάλιστα είναι ένα εξειδικευμένο, με την αυ-

* Kant, Immanuel, *Παρατηρήσεις πάνω στο αίσθημα του ωραίου και του υπέροχου*, 2η έκδ., μτφρ. Χ. Τασάκος, Printa, Αθήνα 2001. (Σ.τ.Ε.)

στηρή του έννοια εξατομικευμένο γενετήσιο ένστικτο. Λοιπόν κάποιος, λαμβάνοντας αυτό υπόψη του, θα παρατηρήσει τον σημαντικό ρόλο που παίζει η ερωτική σχέση των δύο φύλων σε όλες της τις διαβαθμίσεις και αποχρώσεις όχι μόνο στα θεατρικά έργα και τα μυθιστορήματα, αλλά και στον πραγματικό κόσμο, όπου κοντά στην αγάπη για ζωή εμφανίζεται ως η δυνατότερη και πιο δραστική από όλες τις ενστικτώδεις δυνάμεις, αναλώνει χωρίς διακοπή τις μισές δυνάμεις και τον μισό χρόνο του νεότερου τμήματος της ανθρωπότητας, είναι ο τελευταίος σκοπός σχεδόν κάθε ανθρώπινης προσπάθειας, επηρεάζει αρνητικά τις σημαντικότερες υποθέσεις, διακόπτει κάθε στιγμή τις σοβαρότερες ασχολίες, δημιουργεί κάποτε πρόσκαιρα σύγχυση και στα μεγαλύτερα πνεύματα, δε διστάζει να ανακατεύεται ενοχλητικά στις διαβουλεύσεις των εκπροσώπων του κράτους και στις έρευνες των επιστημόνων, ξέρει να τρυπώνει τα ερωτικά γραμματάκια και τις κομμένες μπουκλές σε υπουργικά χαρτοφυλάκια και φιλοσοφικά χειρόγραφα και, ακόμα, προκαλεί καθημερινά τις πιο μπερδεμένες και κακές δοσοληψίες, διαλύει τις πολυτιμότερες σχέσεις, σπάει τους πιο γερούς δεσμούς, κάνει κάποτε θύματά της την ίδια τη ζωή και την υγεία, αλλά και πλούτη, αξιώματα και ευτυχία, κάνει ασυνείδητους και τους κατά τα άλλα έντιμους, τους μέχρι τώρα πιστούς τους κάνει προδότες και, επομένως, προβάλλεται γενικά σαν κακός δαίμονας που καταγίνεται με το να τα αναποδογυρίζει όλα, να τα μπλέκει και να τα ανατρέπει. Εδώ μπορεί κάποιος να αναφωνήσει: Προς τι ο θόρυβος; Προς τι η πίεση, το μάνιασμα, ο φόβος και η ανάγκη; Αφού δεν πρόκειται για κάτι άλλο, παρά μόνο για το